

Svetlana PROCOP

**OPERA NAȚIONALĂ
A LUI GHEORGHE NEAGA „GLIRA”
(pe baza materialelor din presa republicană)**

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4437964

Rezumat

**Opera Națională a lui Gheorghe Neaga „Glira”
(pe baza materialelor din presa republicană)**

În acest articol, utilizând publicații din presa republicană, autorul încearcă să recreeze istoria scrierii, punerii în scenă, premierei și evenimentelor ulterioare asociate operei „Glira” („Barbu Lăutaru”) a lui Gheorghe Neaga. În lumina trezirii identității naționale în rândul romilor / comunității rome, când interesul față de personaje culturale, evenimente și fapte legate de istoria și cultura romilor crește zi de zi, opera „Glira”, scrisă de compozitorul Gheorghe Neaga, fiul celebrului compozitor moldovean Ștefan Neaga, capătă o semnificație specială. Născut în România, Gheorghe Neaga, ca muzician și compozitor, s-a format deja în epoca sovietică: mai întâi, a studiat la București, apoi la Moscova și, în cele din urmă, la Chișinău. Purtând încă din tinerețe, potrivit compozitorului însuși, ideea întrupării scenice a temei sclaviei țiganilor / romilor din Moldova, Gheorghe Neaga a fost înaintea timpului său, când, în 1974, în epoca stagnării lui Brejnev, a venit pe scena Teatrului de Operă și Balet a Moldovei cu o operă incompatibilă cu sarcinile și obiectivele care stăteau atunci în fața conducerii teatrului. Opera în care personajul principal era o țigancă iobagă nu se încadra în acele canoane eroice și clasice, aprobate de conducere. Nici măcar Maria Bieșu, creând, prin interpretarea ei deosebită, imaginea Glirei, nu a putut salva opera „Barbu Lăutaru”. Astfel pentru avanpremierea la Uniunea compozitorilor din RSSM s-a decis ca opera să se redenumască în „Glira”.

Cuvinte-cheie: patrimoniu cultural, opera moldovenească, „Glira”, Barbu Lăutaru.

Резюме

**Национальная опера Георге Няги «Глира»
(по материалам республиканской прессы)**

В настоящей статье, используя публикации в республиканской прессе, автор делает попытку воссоздать историю написания, постановки, премьеры оперы Георге Няги «Глира» («Барбу Лэутару») и последующих событий, связанных с ней. В свете пробуждения национального самосознания в среде цыганского / ромского сообщества, когда интерес к культурным деятелям, событиям и фактам цыганской истории и культуры растет изо дня в день, опера «Глира», написанная композитором Георге Нягой, сыном известного молдавского композитора Штефана Няги, приобретает особую значимость. Родившись в Румынии, Г. Няга как музыкант и композитор сформировался уже в советское время: сначала была учеба в Бухаресте, затем в Москве и, наконец, в Кишиневе. Вынашивая с ранней молодости, по признанию самого композитора, идею сценического воплощения темы рабства цыган / ромов Молдовы, Георге Няга опередил свое время, ворвав-

шись на сцену Молдавского оперного театра и балета в 1974 г., в эпоху брежневского застоя, с оперой, несовместимой с теми задачами и целями, которые стояли тогда перед руководством театра. Опера, в которой главной героиней была крепостная цыганка, никак не вписывалась в героические и классические каноны, утверждаемые сверху. Не спасла оперу «Барбу Лэутару» даже Мария Биешу, сделавшая своей великолепной игрой образ Глиры настолько насыщенным и значимым, что на предварительном просмотре в Союзе композиторов МССР оперу было решено переименовать, дав ей название «Глира».

Ключевые слова: культурное наследие, молдавская опера, «Глира», Барбу Лэутару.

Summary

**National Opera “Glira” of Gheorghe Neaga
(based on materials from the Republican press)**

In this article, the author makes an attempt to recreate the history of writing, staging, the premiere and subsequent events associated with Gheorghe Neaga’s opera “Glira” (“Barbu Lautaru”) by making use of the publications in the Republican press. In light of the awakening of national identity among the Gypsy / Roma community, when interest in cultural persons, events, and facts related to Roma history and culture is growing day by day, the opera “Glira”, written by composer Gheorghe Neaga, son of the famous Moldovan composer Ștefan Neaga, acquires special significance. Born in Romania, G. Neaga, as a musician and composer, was already educated in Soviet times: first, he studied in Bucharest, then in Moscow, and finally in Chisinau. Cherishing from early youth, according to the composer himself, the idea of a stage embodiment of the theme of slavery of the Gypsies / Roma of Moldova, Gheorghe Neaga was ahead of his time. In 1974, during the domination of Brezhnev’s stagnation era, he made an entrance onto the stage of the Moldovan Opera and Ballet Theatre with an opera incompatible with the tasks and the goals set by the leadership of the theater. The opera, whose main character was a gypsy serf, did not fit in any way into those heroic and classical canons, approved from the above. Not even Maria Biesu, who created the image of Glira so rich and significant with her magnificent performance, could save the opera “Barbu Lautaru”. Thus, it was decided to rename the opera to “Glira” for a preview in the Union of Composers of the MSSR.

Key words: cultural heritage, Moldovan opera, “Glira”, Barbu Lautaru.

Este știut faptul că patrimoniul cultural național al unei țări se dezvoltă timp de secole. El este țesut din multitudinea de componente care ne-au venit din trecut și pe care trebuie să le păstrăm și să le cultivăm,

să le studiem și să le transmitem generațiilor viitoare. Patrimoniul cultural național este rezultatul muncii colective a multor generații ale predecesorilor noștri. Printre ei se numără oameni de diferite naționalități care au trăit pe acest pământ și au fost martorii multor evenimente.

Știm din istorie că marile puteri au râvnit pentru colțul nostru binecuvântat de pământ, ai cărui locuitori, în ciuda realității, au tratat prietenos toate grupurile etnice.

Moldoveni, români, ucraineni, găgăuzi, bulgari, germani, cehi, evrei și țigani – reprezentanții acestor popoare au împletit, în felul lor, particule din cultura lor în bogata noastră cultură națională într-un brâu multicolor, care a legat etniile și grupurile etnice printr-un sentiment de prietenie și bună vecinătate.

Răsfoind revistele periodice din ultima jumătate de secol, ne-am gândit că ar fi corect să salvăm de uitare faptele interesante ale fuziunii culturale a popoarelor care locuiesc în Moldova noastră. Vom discuta despre un astfel de eveniment în acest articol. Se crează impresia că este în mod deliberat predat uitării și nici măcar nu se vrea să se amintească de el, de parcă i-ar fi rușine cuiva. Dar în acest spectacol a jucat însăși Maria Bieșu¹. Un eveniment care a avut loc în urmă cu aproape jumătate de secol, astăzi, poate explica multe.

În colecția bogată de periodice, am găsit o publicație care anticipa premiera operei naționale moldovenești a lui Gheorghe Neaga², care se aștepta a fi un succes pe scena Teatrului de Operă și Balet de la Chișinău. Articolul a fost publicat în ajunul spectacolului și a fost numit „În ajun de premieră. «Glira»³ – Opera Națională Moldovenească” (În ajun... 1974). Ziarul „Chișinău. Gazeta de seară” nu indică numele autorului, numindu-l „unul dintre corespondenții ziarului”.

Opera „Glira” a fost pusă în scenă de Dumitru Goia⁴, tânăr absolvent al Conservatorului din Leningrad N. Rimsky-Korsakov, sub regia Eleonorei Konstantinova⁵.

În interviu, E. Konstantinova a atras atenția cititorului asupra faptului că opera națională era un fenomen rar pe scena teatrului moldovenesc. La acea vreme, existau doar trei opere moldovenești. De aceea producția „Glira” a fost considerată de trupa teatrului un eveniment semnificativ în creația teatrului. „Glira”, a precizat regizorul, este o operă socială și psihologică. Acțiunea se petrece la sf. sec. al XVIII-lea. Aceasta este una dintre cele mai întunecate pagini din istoria poporului moldovenesc, timpul stăpânirii turcești, timpul sclaviei (În ajun... 1974).

Este evident că spectatorul chișinăunean știa puțin despre „perioada sclaviei” din istoria Moldovei de atunci. Unul dintre primii care a scris despre sclavia pe teritoriul principatelor românești și a Moldovei a fost M. Kogălniceanu: „În al nouăsprezecelea an al domni-

ei lui Alexandru cel Bun, în 1417, mulțimi ale acestui popor au năvălit în Moldova. De aici, țiganii s-au răspândit în toată Țara Românească, Transilvania, Ungaria și restul Europei” (Ocherk istorii... 1838 nr. 75: 299). Mai mult, în a doua parte a eseului său, publicat în ziarul „Северная пчела” (nr. 77 din 8 aprilie 1838), M. Kogălniceanu scria: „Majoritatea țiganilor au rămas în Țara Românească și Moldova, unde Alexandru cel Bun le-a permis să hoinărească în aer și pe pământ, să li se dea foc și fier pentru forjat, pentru care au fost lipsiți de libertate, iar cuvântul țigan a devenit sinonim al cuvântului sclav. Responsabilitățile lor erau determinate de Codul moldovenesc, publicat în 1853. În Țara Românească, acestea sunt guvernate de aceeași lege” (Ocherk istorii... 1838 nr. 77: 303).

Cu un an mai devreme, aflându-se la Berlin, Kogălniceanu își arăta nedumerirea în privința indiferenței față de problemele țiganilor: „În lipsă de alt merit, scrierea această va sluji pentru moment la acele voci care s-au ridicat pentru Țigani, deși, din nenorocire, acest interes nu va fi de cît trecător, căci așa sunt Europeanii. Ei formează societăți filantropice pentru abolirea sclavajului în America, în timp ce uită că în Europa sunt 400.000 de Țigani robi, iar 200.000 sunt înfundați în cea mai mare ignoranță și barbarie. Și nimeni nu-și dă grija de a civiliza un popor (Berlin, 1 august 1837)” (Kogălniceanu 1900: 3).

În perioada sovietică, angajata Arhivelor de Stat din Moldova, preocupată de subiectul sclaviei romilor, în 1962 a publicat un articol „Din istoria iobagilor Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea” (Crijanovscaia 1962: 221-241). Referindu-se la P. Köppen, care raporta că „Conform recensământului din 1847, numărul total al romilor din Rusia era de 48.247, din care 18.738 romi locuiau în Basarabia” (Köppen 1852), C. Crijanovscaia a susținut că „istoria romilor din Basarabia, unde a existat întotdeauna cel mai mare procent a romilor și, mai ales, istoria iobagilor romi nu a fost studiată” (Crijanovscaia 1962: 221).

În același timp, un alt cercetător, Ivan Antonovici Anțupov (1920–2004), a încercat să scrie istoria romilor din Țara Românească și Moldova, „Государственная деревня Бессарабии в XIX в.” (1966) atingând, printre altele, problema sclaviei, deoarece acest subiect era legat de interesele științifice ale savantului.

Pentru a înțelege cadrul socio-politic și cultural al scrierii și punerii în scenă a operei „Glira” pe scena chișinăuneană, ar trebui să ne referim la istoria teatrului în sine, scrisă de cercetătorul Aurelian Dănilă (Dănilă 2005; Dănilă, Coroliova 2007; Dănilă 2009; Dănilă 2013; Dănilă 2019).

Este cunoscut faptul că teatrul, care a funcționat în perioada anilor 1955–1957 ca Teatru de Operă, Balet și Dramă, în 1957 a fost împărțit în Teatrul de Ope-

ră și Balet și Teatrul Muzical-Dramatic A. S. Pușkin.

După ce Teatrul de Operă și Balet a apărut ca un colectiv independent, la Chișinău, alături de operele autorilor străini, au apărut operele compozitorilor moldoveni: „Grozovan” (1956), „Aurelia” de David Gershfel (1959), „Inima Dominicăi” de Alexei Stârcea (1960) (în noua ediție a „Baladei eroice”, 1970) „Alexandru Lăpușneanu” de Gheorghe Mustea (1967), notează în prefața cărții „Молдова. Опера. Балет” autorul, muzicologul Elena Uzun (Uzun 2019).

Astfel, la momentul scrierii de către Gheorghe Neaga a operei „Glira”, doar patru opere naționale fuseseră puse în scenă. Din acest motiv, în presa republicană, în fiecare interviu cu compozitorul, jurnaliștii întrebau despre viitoarea premieră a noii opere naționale.

Muzicologul Zinovie Stolar (1924–2014), cel care printre primii a scris o monografie dedicată lui Gheorghe Neaga, cu doi ani înainte de premiera operei, scria în articolul „Потомок лэутаров” (Urmașul lăutarilor) despre autorul său, care în 1972 a împlinit 50 de ani: „Autorul a două simfonii, oratorii, o serie de lucrări simfonice, de cameră, corale, piese vocale – Gh. Neaga, după ce a trecut o cale creativă destul de dificilă și intensă, a devenit autorul unei opere. Încă nu apare pe scena teatrului, numele său «Barbu Lăutaru» este condiționat, dar opera există, iar ceea ce se poate înțelege din cunoașterea partiturii inspiră mari speranțe. <...> Când există doar partituri, și nu viață scenică, este dificil de vorbit despre operă. Cu toate acestea, cititorul va fi interesat să afle despre această lucrare a compozitorului. Intriga operei este legată de un fapt adevărat din viața celebrului muzician popular moldovean Barbu Lăutaru. Opera spune povestea dragostei tragice dintre Barbu și fata țiganului iobag Glira. Cu toate acestea, compozitorul interpretează drama personală a eroilor săi prin prisma conflictelor sociale acute din acea epocă” (Stolar 1972: 150-152).

Într-adevăr, atunci, cu mult înainte de premieră, opera a fost menționată în materialele presei republicane cu numele „Barbu Lăutaru”. Lui, eroului național al poporului moldovenesc, a decis să-i dedice opera Gheorghe Neaga. Unul dintre interviurile acordate de compozitor ziarului „Cultura” s-a produs în 1965, când întreaga elită creativă a republicii se pregătea pentru ședința plenară a Uniunii Compozitorilor, la care la sfârșitul lunii noiembrie fiecare membru al Uniunii urma să vină cu un raport de creație. În acest sens, Gh. Neaga a împărtășit planurile sale creative corespondentului ziarului „Cultura”. Muzicianul a recunoscut că această idee îi este foarte dragă și a urzit-o de mult timp, visând să-i vadă implementarea pe scenă: „Laboratorul meu de creație este acum în plină frământare. Abia am terminat simfonia a II-a, care va fi interpretată la plenară. Această simfonie a

avut zile de facere grele și contradictorii. Partea întâia a fost scrisă cu trei ani în urmă, pentru ca anul trecut s-o refac în întregime. Ei dar acum e gata, o veți aprecia la plină” (Belistov 1965). Deja din aceste mărturisiri este clar cât de responsabil și de respectat a fost Gh. Neaga, ca personalitate și compozitor. Era foarte preocupat de fiecare dintre lucrările sale, îngrijorat de aceeași întrebare: cum va fi acceptată opera sa de către spectator. Intuitiv, a înțeles că tot ce este inovator este adesea perceput de majoritate cu ostilitate. Astăzi nu ne mai îndoim că era cu un pas înaintea multora. Apropo, în același an, după sesiunea plenară, compozitorului Gh. Neaga i s-a oferit titlul „Lucrător emerit al culturii”.

În același interviu compozitorul mărturisește: „Demult mă cearcă gândurile să scriu o operă. Demult mă urmărește un chip legendar, care din copilărie a cuprins tot orizontul visurilor mele. Este Barbu Lăutaru. E un idol în familia noastră, la care ne-am închinat toți: și tata, și eu, și sora... Acum s-au cristalizat gândurile, părțile acestei opere. Pe Barbu Lăutaru eu îl văd nu numai ca lăutar iscusit, care a creat o tradiție în domeniul interpretării la vioară. El este și un erou național, un erou în lupta poporului pentru libertate. Drama lui personală o împletesc în operă cu drama poporului. Opera va avea o vădită rezonanță socială” (Belistov 1965).

Chiar atunci Gh. Neaga era îngrijorat de reușita operei, pe care toată lumea o aștepta și care trebuia să-și ocupe locul de drept printre operele naționale. El a înțeles ce responsabilitate îi revine, a înțeles, după cum ni se pare, că acele idei inovatoare pe care dorea să le pună în aplicare pe scenă: muzicale, tematice, dramatice, puteau fi percepute ambiguu. El a simțit că în ideile și visele sale era înaintea timpului în care trăia. Prin urmare, de fiecare dată când a fost întrebat despre viitoarea premieră, a încercat să convingă ascultătorul de inovația ideii pe care dorea să o pună în aplicare: „Am studiat împreună cu Gh. Dimitriu documentele privitoare la viața lui Barbu Lăutaru. Și în subiectul operei am pus la bază certitudinea istorică. E un subiect, care prezintă trăsături de cel mai frumos romantism și grave elemente tragice. E vorba, că Barbu Lăutaru a îndrăgit-o pe țiganca Glira – o rară frumoșe de femeie. Dar boierul o scoate la târgul robilor, unde o cumpără boierul Șuțu. Scena din târg va fi foarte pregnantă. Pentru a strânge bani Barbu Lăutaru cântă din vioară, și poporul îi dăruie tot ce are, ultimul gologan. Dar un singur boier are mai mulți bani decât poporul, și Glira îi revine lui Șuțu. Glira rămâne însă credincioasă dragostei. Ea se sinucide în fața tuturor. Numai moartea îi dă libertatea de a iubi pe cine vrea... Protestul social clocotește în această... Vreau să le mai împărtășesc cititorilor încă o imagine a operei, la care lucrez. Va fi evocat chipul bardului de la Mircești –

Vasile Alecsandri. El a fost prieten cu Barbu Lăutaru și în conacul lui a avut loc întâlnirea lui Barbu cu marele Franț List... Această operă o concep ca un omagiu marelui lăutar, ca un cânt de admirație pentru bogăția muzicală a poporului nostru” (Belistov 1965).

Aurelian Dănilă în cartea sa apărută în 2019 scrie despre această perioadă: „Cu vreo trei ani înainte de premiera operii «Casa Mare» de M. Kopytman, de la sfârșitul lui 1965, la Uniunea Compozitorilor se zvonea că, împreună cu scriitorul Gheorghe Dimitriu, compozitorul Gheorghe Neaga zămislește o operă al cărui protagonist ar fi renumitul lăutar Barbu Lăutaru. De fapt a fost o coincidență: Gh. Neaga schița un poem simfonic pentru voce, cor și orchestră, dedicat legendarului scripcar, iar Gh. Dimitriu se oferise în același timp să scrie un libret de operă, având deja unele idei pentru un scenariu de film. Tot cu Barbu Lăutaru în rolul central” (Dănilă 2019: 144).

Inițial, totul părea să meargă conform planului, dar la un moment dat s-a decis schimbarea denumirii operii. Iată ce scrie despre aceasta Zinovie Stolear, muzicolog, compozitor, istoric al muzicii, critic, un om de o erudiție muzicală excepțională: „În 1973, teatrul nostru a început să lucreze la producția operii lui Gh. Neaga «Barbu Lăutaru». Rolul Glirei a fost încredințat Mariei Bieșu. Chiar și în timpul prezentării preliminare a operii la Uniunea Compozitorilor din Moldova din 23 mai 1972, a fost exprimată opinia precum rolul Glirei, atât ca muzică, cât și ca dramă, este mult mai complet și mai interesant decât rolul lui Barbu însuși. Dar acest lucru a devenit clar când au început repetițiile pe scenă și Maria Bieșu a cântat în rolul Glirei. În interpretarea ei, Glira nu părea o țărancă oprimată, umilită de sclavia ei. Cântăreața și-a înălțat eroina, i-a dat acel chip frumos, care a devenit simbol al nobleței și frumuseții spirituale a unei simple fete din țărani. Îmi amintesc scena monologului Glirei din primul act. Inițial, muzica este dominată de o stare deprimantă și disperare. A doua parte a ariei are un caracter propriu unui cântec de leagăn: o melodie tristă, din inimă, transmite imaginea speranțelor neîmplinite. Treptat, sunetul atinge o mare intensitate dramatică. Și aici talentul interpretei s-a dezvăluit pe deplin: Maria Bieșu trece de la interpretarea înăbușită, restrânsă, la intonație cu voce plină, puterea sunetului său, culorile timbrale «deschise», saturația emoțională transmit nu numai tragedia poziției eroinei, ci și forța ei spirituală interioară, disponibilitatea de a rezista forțelor oarbe ale destinului. Evoluția Mariei Bieșu a fost atât de vie pe plan muzical și pe scenă încât opera a trebuit să fie redenumită: numele original «Barbu Lăutaru» a fost înlocuit cu «Glira»” (Stolear 1983: 107-108).

Judecând după interviurile înregistrate în ajunul premierei, mulți erau interesați de operă. Răspunzând

întrebărilor corespondentului ziarului chișinănean, Gh. Neaga a spus că în mai spectatorii vor avea ocazia să vadă opera „Glira” pe scena de la Chișinău: „În luna mai de pe scena Teatrului de Operă și Balet pentru prima dată va răsună și lucrarea mea – opera «Glira». În ea am năzuit să demonstrez frumusețea și bogăția omului simplu, să povestesc despre soarta tragică a poporului moldovenesc în trecutul îndepărtat, despre robie, despre lupta celor mai buni reprezentanți ai poporului împotriva lipsei de drepturi, împotriva reprimării demnității omenești. Cum va răsună noua lucrare, cum va fi primită și apreciată de spectatori, de contemporanii mei în ajunul jubileului republicii – răspunsul la aceste întrebări vor constitui pentru mine evenimentul principal” (Gh. S. Neaga 1974).

În ajunul premierei, realizatorii spectacolului – dirijorul Dumitru Goia și regizoara Eleonora Constantinova – și-au împărtășit gândurile cititorilor ziarului „Вечерний Кишинёв”. Regizorul considera premiera operii „Glira” ca mare eveniment în viața creativă a teatrului, întrucât o operă națională era un fenomen rar pe scena de la Chișinău. Și pentru că această operă reproduce una dintre cele mai întunecate pagini din istoria poporului moldovenesc, perioada stăpânirii turcești, a sclaviei. „«Glira» este construită foarte original, – consemnează E. Constantinova, – la baza ei se regăsește așa zisul principiu al dramaturgiei ascunse. În operă nu există conflicte de efect extern și cotituri. Conflictul aici se găsește în sfera psihologică și dezvăluirea lui permite de a pătrunde mai profund esența caracterelor eroilor operii, descoperind și subliniind trăsături proprii poporului moldovenesc: gândirea înțeleaptă și înceată, elementul poetic. Aici e meritul lui Gheorghe Dimitriu, care a scris libretul cu limba sa sonoră și, desigur, meritul compozitorului” (În ajun de ... 1974).

În susținerea celor spuse de colega sa, Dumitru Goia menționa: „Într-adevăr, Gheorghe Neaga simte în mod foarte fin folclorul moldovenesc. El a folosit în opera sa cele mai felurite genuri folclorice: balada, doina, cântecul, sârba, mărunțica, haiduceasca. Prin ele se caracterizează toate personajele populare. Astfel, aria Glirei nu este altceva, decât cântecul de leagăn și doina. Barbu Lăutaru și Radu, căpitanul haiducilor, cântă în operă o baladă, iar Ursarul – un cântec popular moldovenesc” (Idem).

Vorbind despre opera „Glira” Dumitru Goia a mai atras atenția la un detaliu important: „Noua operă națională moldovenească este strâns legată cu tradițiile clasice ale artei de operă. În același timp limbajul ei melodic, armonic și metric pune «Glira» în rândul operelor contemporane” (Idem).

În contextul celor spuse, trebuie remarcat faptul că un număr mare de interpreți talentați au fost angajați în opera „Glira”. Rolul țigancei Glira, așa cum am

scris mai sus, a fost jucat de Maria Bieșu, care la acea vreme era deja Artist al Poporului din URSS. Au mai evoluat: Artista Poporului din RSSM Tamara Alioșina (Mărgiolița), Artistul Onorific al RSSM Boris Raisov (Barbu Lăutaru), artiștii Mihail Muntean (Șuțache), Nicolai Bașkatov (Radu) și alții⁷.

A venit ziua premierei, 26 aprilie 1974. Aurelian Dănilă descrie această zi: „Opera «Glira» de Gh. Neaga era așteptată de toată lumea. Teatrul avea nevoie de o creație nouă a unui autor din Moldova, publicul era curios să asculte o lucrare despre legendarul lăutar de prin părțile locului (până în ultimul moment opera era numită «Barbu Lăutaru»), iar critica își ascuțea creioanele pentru însemnări în caietul de sală. Însă la 26 aprilie 1974, la Teatrul Moldovenesc de Operă și Balet n-a fost sărbătoare. «Glira» în premieră a creat o atmosferă apăsătoare pentru spectatori, interpreți, puțină bucurie producând și autorului ei. Despre acest insucces s-a vorbit mult, învinuiți fiind și autorul libretului (Gh. Dimitriu), și regizorul (E. Constantinova), și conducerea teatrului, dar mai aproape de adevăr par a fi acei care au remarcat lipsa unei dramaturgii muzicale. Anume acest din urma factor n-a putut fi compensat de renumiții interpreți M. Bieșu, T. Alioșina, B. Raisov. Recomandările pentru o nouă redacție a operei au rămas pe hârtie, «Glira» fiind în scurt timp uitată” (Dănilă, Coroliova 2007: 66-67).

Printre spectatori, ascuțind creionul pentru a lua notițe, se afla și Zinovii Stolear. În colecția pe care am menționat-o mai sus, el a inclus materiale despre maeștrii scenei de operă, printre care, unele, despre modul în care Maria Bieșu, Tamara Alioșina, Boris Raisov, Mihail Muntean și-au jucat rolurile în opera „Glira”. Să încercăm să reconstituim câteva momente din spectacol, pe baza acestor relatări.

Am scris mai sus, pe baza amintirilor muzicologului, despre rolul Mariei Bieșu în operă. Z. Stolear consideră imaginea celebrului Barbu Lăutaru în opera „Glira” a lui Gh. Neaga, drept una dintre cele mai importante lucrări ale lui B. Raisov⁸. El își amintește: „Artistul a avut o sarcină foarte dificilă: să recreeze această imagine în realitate, să-i reînvie trăsăturile de caracter. Barbu – noblețe, curaj și rezistență, bunătate umană nemărginită. B. Raisov trebuia să arate nu numai un mare muzician, ci și un luptător pentru adevăr, pentru fericirea oamenilor obișnuși. Cu alte cuvinte, așteptam să-l vedem pe scenă pe liderul popular, care provenea din cântece și legende. Și așteptările noastre au fost îndeplinite în mare măsură. Jocul scenic variat și interpretarea expresivă și inspirată au provocat un sentiment de autenticitate completă a imaginii create de B. Raisov. În descrierea sa muzicală a lui Barbu, compozitorul folosește pe larg o melodie din sursele folclorice. Cunoscuta melodie populară „Eu sunt Barbu Lăutaru” a fost introdusă ca un număr indepen-

dent, pe care artistul îl cântă într-o manieră de operă, pe scară largă și semnificativă. Cu toate acestea, abilitatea interpretativă a lui B. Raisov a fost dezvăluită în toată măsura în „Balada pietrei” – o arie extinsă, din trei părți, care conține trei sfere de expresie: epică, lirică-narativă, tragică. Artistul părea să ne spună povestea tristă a propriei sale vieți, ne-a povestit despre propria sa dragoste nefericită...” (Stolear 1983: 122).

În contextul celor spuse, considerăm oportun să subliniem calitățile profesionale ale muzicologului Z. Stolear, ale cărui judecăți erau dincolo de controlul fie al orânduiri existente, fie al recomandărilor de sus. Posedând, desigur, gustul rafinat al unui muzician adevărat, cunoscător al muzicii clasice și populare, el a scris sincer și obiectiv despre opera „Glira” și artiștii ei așa cum a văzut și a simțit.

Alte două figuri-cheie din opera „Glira” pe care Zinovii Stolear le-a amintit au fost interpretate de Tamara Alioșina⁹ (rolul Mărgioliței) și Mihail Muntean¹⁰ (rolul lui Șuțache). Comparând rolul jucat de T. Alioșina în operele compozitorilor moldoveni, rolul țigancei în „Balada eroică” a lui A. Stârcea și rolul Mărgioliței în „Glira” de Gh. Neaga, criticul notează: „Aceste arii nu sunt atât de bogate în material vocal și scenic, fiind limitate de cadrul „rolurilor secundare”. Dar atitudinea creativă, dorința de a găsi trăsături umane vii ale personajului, de a dezvălui individualitatea, au ajutat-o chiar și în aceste roluri să creeze imagini scenice în relief și memorabile, de parcă „le ridică” deasupra banalității și, prin urmare, de a extinde intenția autorului. <...> În aria scurtă a Mărgioliței, singurul număr desfășurat este scena și arioso din prima scenă. Acesta este în esență un portret muzical al eroinei. Arioso este alcătuit din trei părți: secțiunile sale extreme se bazează pe o melodie calmă, ușor sentimentală, iar sofisticarea aparentă aici capătă un caracter ironic. Secțiunea din mijloc refractează caracteristicile valsului de salon. Toate acestea se potrivesc foarte bine cu imaginea unei femei nobile, frivole, de vârstă mijlocie, dar cochetă, care se admiră și așteaptă cu nerăbdare succesul ei la următorul bal. Cititorul, probabil, înțelege că descrierea imaginii Mărgioliței dată de noi conține nu numai caracteristicile muzicii, ci și interpretarea scenică a acesteia, interpretată de T. Alioșina. Cântăreața a fost cea care a dezvăluit această imagine în forma în care s-a întipărit pentru mai multe interpretări ale operei lui Gh. Neaga „Glira” (Stolear 1983: 103-104).

La 26 aprilie 1974, Mihail Muntean a jucat rolul boierului Șuțache. Trecuse aproape zece ani și Z. Stolear va scrie: „Analizând opera de actorie a lui M. Muntean, aș dori să mă opresc în primul rând asupra imaginilor pe care le-a creat în operele moldovenești. Iată boierul Șuțache din opera «Glira» de Gh. Neaga. Putem spune: acesta este un personaj

vădit negativ, dar M. Muntean nu-l pictează numai cu vopsea neagră. Un personaj foarte dificil apare pentru public. Poate fi insinuant de afectuos, chiar să pară amabil, frumos. Dar Șuțache începe un joc sălbatic cu monezile fierbinți, iar în ochii boierului se aprind brusc lumini lacome și prădătoare, în vocea lui apar intonații caustice și răutăcioase. M. Muntean reproduce strălucit scena vânzării fetei iobagului Glira. Șuțache îl învinge pe rivalul său, Barbu Lăutaru, cu o sumă mai mare de răscumpărare. Într-o scurtă arie Șuțache, adresat Glirei, M. Muntean dezvăluie aspectul bestial al eroului său, atitudinea sa arogantă, disprețuitoare față de biata fată, pe care o consideră obiect de distracție. Și face acest lucru nu numai prin intermediul acțiunii, a gesturilor, expresiilor faciale, ci și prin cântat, prin caracterul intonației” (Stolear 1983: 118).

După premieră, judecând după recenzii critice, mulți sperau că opera „Glira” va reveni pe scena operei. În 1979 Evghenii Cletenici scria: „În ultimii ani compozitorul Gheorghe Neaga a apelat și la genul de operă, realizând (împreună cu libretistul Gheorghe Dimitriu) opera «Glira». În ceea ce urmează nu vom încerca să facem o analiză detaliată a lucrării. Vom menționa intenția laudabilă a compozitorului de a aduce pe scena teatrului nostru o lucrare inspirată din realitatea istorică a Moldovei. Suferind din anumite carențe (atât muzica cât și libretul), *opera se află încă în fază de lucru* și așteptăm cu toții momentul includerii ei în repertoriul activ al Teatrului Moldovenesc de Operă și Balet” (Cletenici 1979).

Alții, și nu îi vom judeca, parcă din ordinul altcuiva, sau poate din cauza propriei convingeri, erau siguri că: „Nu este ușor a scrie despre premiera operei «Glira» – ea a eșuat. Piesa a fost eliminată din repertoriu și prelucrată. Dar este necesar să scriem despre ea, deoarece «Glira» într-o formă concentrată reflectă principalele neajunsuri caracteristice operei naționale moldovenești. Nimic nu a putut salva producția, nici participarea la spectacol a soliștilor renumiți – Maria Bieșu, Tamara Alioșina, Boris Raisov; nici aspectul deosebit al spectacolului, redat de regizor și artist în limbajul simbolismului; nici multitudinea de piese muzicale scrise cu talent, într-o interpretare excelentă a orchestrei și dirijorului. Principalul motiv al eșecului este dramaturgia muzicală slabă a operei” (Bengelndorf 1976: 91).

Însă, anii treceau, a început perestroika, s-au schimbat multe în republică, care devenise independentă. La sfârșitul anilor '90 compozitorul Gheorghe Neaga emigrează în America. Ani mai târziu, în 2002, ziarul „Столица”, cu ocazia împlinirii a 80 de ani, publică un material jubiliar în care amintește meritele compozitorului, menționând un episod trist din viața sa, care, probabil, a provocat plecarea compozitoru-

lui din republică: „Având experiența operei nemeritat criticate «Glira» («Barbu Lăutaru»), Gh. Neaga, unul dintre primii compozitori ai Moldovei, se interesa de genul mono-operă... <...> Muzica sa a fost apreciată, dar a rămas el însuși, modest și chiar timid când venea vorba despre creația sa. <...> Ultima încercare a sorții a avut loc când Gh. Neaga avea 77 de ani” (Neaga 2002). La acea vârstă, în 1999, compozitorul moldovean Gheorghe Neaga a decis să părăsească țara, stabilindu-se la Dallas (SUA). Acolo a scris un cvartet, o serie de lucrări pentru pian și coarde, și a finalizat și scrierea celei de-a treia mono-opere „Jeanne d'Arc”, pe care o concepute fiind încă în Moldova.

La un an după publicarea articolului, în 2003, luni, 24 noiembrie, la spitalul Parkland, Gheorghe Neaga va părăsi această lume, rămânând pentru totdeauna în memoria descendenților săi¹¹.

În 2011 apare cartea „Театр навсегда!” de Eleonora Constantinova, în care a încercat să pună punct în această poveste controversată. După producția lui „Evghenii Oneghin” la Teatrul de Operă și Balet din Moldova, „Glira” a fost a doua lucrare regizorală independentă a E. Constantinova, care își amintește: „Soarta operei nu a fost fericită, a fost tragică, ca și viața eroinei sale. Născută la 26 aprilie 1974, opera a trăit doar de ziua ei și a fost scoasă din repertoriu din... motive ideologice, sau mai bine zis, din prostia angajaților Ministerului Culturii, responsabili de ideologie. <...> Spectacolul se încheia cu o rugăciune de o frumusețe uimitoare, interpretată de corul a capella, ca strigăt pentru personajul principal, pentru frumoasa Glira” (Constantinova 2011: 45).

Trebuie să recunoaștem, E. Constantinova nu numai că descrie în detalii fiecare scenă a operei, distribuția principală și secundară a artiștilor, dar oferă și un comentariu detaliat și imparțial îndreptat împotriva partocrației din vremurile sovietice, care a schimbat destine umane prin deciziile sale. La punerea în scenă a operei a participat o echipă numeroasă de tineri actori talentați, interpreți solo sau corali, specialiști cu experiență scenică, artiști, scenografi, fotografi, costumieri și alții. Au fost realizate decoruri scumpe și s-au cusut costume deosebite. Pictorul scenograf Constantin Lodzeiski (1913–1978) a muncit și el mult. Regizorul Constantinova scrie despre toate acestea cu mare durere.

Totul s-a încheiat surprinzător, peste noapte, ca prin vrajă. „Nici partituri muzicale nu au rămas. Compozitorul Gh. Neaga a emigrat în America și a luat cu el partitura și piesele orchestrale”, scrie E. Constantinova. S-au păstrat doar câteva fotografii alb-negru realizate în timpul montării pe scenă de către Gheorghe Cincilei și Mihai Potârniche, apărute în mai multe publicații.

Este puțin probabil ca vreunul dintre oficiali sau

din conducerea teatrului să fi găsit timpul sau să fi avut curajul de a spune compozitorului și întregii trupe, sau de a explica motivul „eșecului”. Este suficient să ne uităm prin presa republicană din 1974 pentru a înțelege că timpul ales pentru premiera operei „Glira” nu a fost într-un totu potrivit.

Ziarele de atunci erau pline de rapoarte despre realizările din economie. Acesta a fost anul în care a fost sărbătorită cea de-a 50-a aniversare a fondării republicii și a Partidului Comunist al RSSM. În octombrie se aștepta sosirea lui Brejnev și a tuturor primilor secretari ai republicilor unionale pentru evenimentele festive. Se pare că autoritățile locale au făcut tot posibilul să nu fie suspectate de conducerea centrală de manifestări ale naționalismului, cosmopolitismului etc.

În perioada sovietică, așa-numita „întrebare națională” era tocmai „zona” sensibilă. Ca exemplu poate servi ceea ce s-a întâmplat în 1947 cu opera „Великая дружба” a lui Vano Muradeli. Este relevant faptul că a fost schimbată denumirea, premiera a avut loc la Teatrul Bolșoi, au avut loc mai multe spectacole, dar imediat ce Stalin a văzut opera, totul s-a schimbat dramatic. A fost scoasă din repertoriu și condamnată printr-o Rezoluție specială a Biroului Politic al Comitetului Central¹². S-a susținut că opera distorsionează tema prieteniei dintre popoarele URSS și este o manifestare a formalismului în muzică.

Zece ani mai târziu opera a fost reabilitată și condamnată în același timp abordarea subiectivă a lui Stalin în evaluarea operelor de artă individuale. Acest lucru a fost relatat și de revista „Музыкальная жизнь Молдавии”, care a publicat și rezultatele discuției Rezoluției Comitetului Central al PCUS din 28 mai 1928 la Uniunea Compozitorilor din RSSM (Музыкальная ... 1958: 3-6).

Cu alte cuvinte, conducerea Uniunii a apelat la muzicologi pentru critici profesionale, bine argumentate, care să ofere o evaluare corectă a operelor și să ajute compozitorii în dezvoltarea creativității lor.

În familia numeroasă și prietenoasă a popoarelor din fosta Uniune Sovietică existau așa-numitele „popoare mici”, care erau percepute cu ironie: ciukci și ȝigani. Ambele aveau un habitat foarte mare în imensa Uniune. Ambelor, într-o anumită etapă istorică, li s-a permis să-și legitimizeze scrierea (pe baza alfabetului chirilic), cu toate acestea, în realitate, nu s-a remarcat o atenție specială a statului pentru problemele acestor popoare. Mai mult, adesea toate activitățile sociale și educaționale au vizat asimilarea acestor popoare.

Compozitorul Gheorghe Neaga, ca lăutar din tată în fiu, a cărui memorie ancestrală a sugerat tema sclaviei romilor din principatul Moldovei, a decis să o aducă la nivelul conștiinței publice. Dar s-a grăbit, deoarece conducerea partidului sovietic vedea un subtext naționalist în întruchiparea culturală a ideii

sale. Una este să arăți lupta poporului oprimat împotriva clasei dominante locale și cu totul altceva este să transferi pe scenă confruntarea dintre boierii și ȝiganii locali, care au fost ținuți în sclavie de aceiași boieri. Intriga operei „Glira” ar fi putut deveni o amenințare la adresa „prieteniei popoarelor”, ar fi putut confrunța națiuni, dintre care una a fost considerată mult timp o clasă socială.

Mai mult ca atât, din motive ideologice, cenzorii pur și simplu nu puteau permite ca personajul principal dintr-o operă națională să fie ȝigan, chiar dacă acest rol era jucat de Maria Bieșu. Apoteoza, ultima scenă din operă a fost sinuciderea Glirei și corul, interpretând plânsul, rugăciunea pentru pacea sufletească a bieteii fete. După cum remarca E. Constantinova, în scena finală erau prea multe din cele pe care cenzura din acea vreme să le poată rata.

Sperăm că toate componentele necesare pentru a recrea opera „Glira” pot fi găsite. Arhivele Naționale ale Republicii Moldova conțin fondul personal al lui Gheorghe Neaga, care, în 1976, a fost acceptat în custodia statului chiar de către compozitor. Din cele 21 de dosare există unul, așa-numitul dosar nr. 11 (103 pagini), cu denumirea „Gh. S. Neaga”. „Barbu Lăutaru”, care conține tot ce ține de această operă: „Opera. Libret de Gh. Dimitriu. Introducere. Piesa de pian. Actul I, 11 poze, Actul II, Actul III. Partitura pentru pian”¹³. Anul marcat în dosar – 1968.

Astfel opera reînviată a lui Gh. Neaga ar putea deveni o parte a dialogului cultural pe calea depășirii nedreptății istorice atât în legătură cu opera în sine, cât și cu creatorul ei. Opera „Glira” ar putea deveni parte a repertoriului clasic al Teatrului de Operă și Ballet „Maria Bieșu” până la centenarul compozitorului Gheorghe Neaga, care îl vom remarca în anul 2022.

Note*

¹ Bieșu, Maria (03.08.1935, Volintiri, raionul Ștefan Vodă, Moldova – 16.05.2012, Chișinău, Republica Moldova) – cântăreață de operă, soprană.

² Neaga, Gheorghe (19.03.1922, București – 24.11.2003, Dallas, SUA) – compozitor, violonist, profesor. Fiul renumitului pianist, dirijor și compozitor Ștefan Neaga (1900–1951). În 1999 s-a stabilit cu traiul în Dallas (USA).

³ Glira este o formă derivată a numelui Glicheria (din greacă Γλυκερία – dulce) – este un nume feminin de origine greacă. Forma obișnuită – Lucheria. Pentru mai multe detalii vezi: <http://gramota.ru/slovari/dic/?pe=x&word=гличерия> (vizitat 14.06.2020).

⁴ Goia, Dumitru (05.04.1942, Sângerei, Republica Moldova) – dirijor, profesor universitar. Din 1992 activează în calitate de profesor la Academia de Muzică la București.

⁵ Constantinova, Eleonora (05.11.1940, Chișinău) – regizor de opera. Din 1971 este regizor la Opera Națională din Chișinău. Artistă al poporului din Republica Moldova (2011).

⁶ Dimitriu, Gheorghe (30.10.1916, Tecuci, România – 13.10.1999, Chișinău, Republica Moldova) – poet, prozator, redactor literar și scenograf.

⁷ În cartea sa „Teatr navsegda!” (2011) E. Constantina a prezentat toată componența artistică care a fost implicată în spectacol: Barbu Lautaru – B. Raisov, G. Motinov; Glira – M. Biesu, L. Oprea; Margiolița – T. Alioșina, K. Gorlaci; Radu – N. Bașkatov, V. Kurin, V. Cisteakov; Șuțache – M. Muntean, V. Mironov; Pantasoglu – D. Paraniuk, V. Danilov; Mocanul Batrin – S. Alexandrov, I. Pavlenco; Stan – I. Gheili, A. Jaricov; Ursarul – K. Kramarciuc, I. Pavlenco; Lefeciul – B. Erofeev, I. Gheili; Lucheria – S. Burghiu, L. Alioșina; Flăcăul – Princu (artist de cor); Vătaful – A. Reșer, Princu.

⁸ Raisov, Boris (27.02.1928, Dondușeni – 08.10.1984) – bariton. Artist al Poporului al RSSM (1980).

⁹ Alioșina-Alexandrova, Tamara (19.06.1928, Harkov, Ucraina – 24.12.1996, Chișinău, Republica Moldova) – cântăreață de operă, mezzo-soprană.

¹⁰ Muntean, Mihail (15.08.1943, Criva, Briceni) – tenor și profesor universitar. Artist al Poporului din RSSM (1980), Artist al Poporului din URSS (1986), Laureat al Premiului de Stat al RSSM (1988). Cavaler al „Odinului Republicii” (1993).

¹¹ Mai multe detalii vezi: <https://obits.dallasnews.com/obituaries/dallasmorningnews/obituary.aspx?n=gheorghe-neaga&pid=1638527> (vizitat 23.08.2020).

¹² Mai multe detalii vezi: Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) Об опере «Великая дружба» В. Мурадели 10 февраля 1948 г. – <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/music.htm> (vizitat 12.06.2020).

¹³ ANRM, FR. 2913, inv.1, d. 11. 103 f.

* Toate datele biografice sunt preluate din edițiile enciclopedice: Dănilă A. Opera moldovenească: interpreți, roluri, spectacole. Chișinău: Ins. de Studii Encicl., 2013. 292 p.; Buzilă S. Interpreți din Moldova. Lexicon enciclopedic (1460–1960). Chișinău: Editura ARC, 1996. 477 p.

Referințe bibliografice/ References

Belistov S. Gheorghe Neaga. În: Cultura, 1965, 20 noiembrie.

Buzilă S. Interpreți din Moldova. Lexicon enciclopedic (1460–1960). Chișinău: Editura ARC, 1996. 477 p.

Gh. S. Neaga – compozitor. Cinci răspunsuri la o întrebare. În: Chișinău. Gazeta de seară, 1974, 30 aprilie.

Dănilă A. Apariția și evoluția teatrului de operă în Moldova. Interpreți și spectacole (1918–2000): Teza de doctor (17.00.01). Chișinău: S.n., 2009. 267 p.

Dănilă A. Opera din Chișinău. Privire retrospectivă. Chișinău: Prut Internațional, 2005. 284 p.

Dănilă A. Opera moldovenească: interpreți, roluri, spectacole. Chișinău: Ins. de Studii Encicl., 2013. 292 p.

Dănilă A. Scrieri despre operă. Articole, interviuri, lexicon. Chișinău: Epigraf, 2019. 320 p.

Dănilă A., Coroliova E. Teatrul Național de Operă și Ba-

let: 50 ani. Chișinău: Prut Internațional, 2007. 312 p.

În ajun de premieră. „Glira” – Operă Națională Moldovenească. În: Chișinău. Gazeta de seară, 1974, 1 aprilie.

Kletinici E. Spontaneitatea manifestărilor lirice. În: Literatura și Arta, 1979, 1 mai.

Kogălniceanu M. Shițe despre Țigani. Traducere de Gh. Ghibanescu. Iași: Tipografia „Dacia”, P. Ilescu & D. Grossu, 1900, p. 3.

Бенгельсдорф С. Сценическое воплощение молдавских национальных опер. În: Рампа 1973/74. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1976, p. 85-92. / Bengel'sdorf S. Stenicheskoye voploshcheniye moldavskikh natsional'nykh oper. In: Rampa 1973/74. Chishineu: Cartea Moldoveneasce, 1976, p. 85-92.

«Глира», молдавская национальная опера. Накануне премьеры. În: Вечерний Кишинев, 1974, 1 апреля. / «Glira», moldavskaya natsional'naya opera. Nakanune prem'yery. In: Vecherniy Kishinev, 1974, 1 aprelya.

Дэнилэ А. Опера Молдовы: XX век. Chișinău: Prut Internațional, 2009. 479 с./ Denile A. Opera Moldovy: XX vek. Chishineu: Prut Internatsional, 2009. 479 s.

Константинова Э. Театр навсегда! Методическое пособие для студентов вокальной кафедры, оперных критиков и режиссеров. Кишинев: Grafic-Design SRL, 2011. 132 с. / Konstantinova E. Teatr navsegda! Metodicheskoye posobiye dlya studentov vokal'noy kafedry, opernykh kritikov i rezhisserov. Kishinev: Grafic-Design SRL, 2011. 132 s.

Крыжановская К. Из истории крепостных цыган Бессарабии в первой половине XIX века. În: Труды Центрального государственного архива МССР. Кишинев: Штиинца, 1962. Т. 1, с. 221-241. / Kryzhanovskaya K. Iz istorii krepostnykh tsygan Bessarabii v pervoy polovine XIX veka. In: Trudy Tsentral'nogo gosudarstvennogo arkhiva MSSR. Kishinev: Shtiintsa, 1962. Т. 1, s. 221-241.

Музыкальная жизнь Молдавии, № 3–4, 1958. / Muzykal'naya zhizn' Moldavii, № 3–4, 1958.

Накануне премьеры «Глира», Молдавская национальная опера. În: Вечерний Кишинев, 1974, 22 марта. / Nakanune prem'yery «Glira», Moldavskaya natsional'naya opera. In: Vecherniy Kishinev, 1974, 22 marta.

Няга Л. Музыкальный привет в Америку. Композитору, скрипачу и педагогу 80 лет. În: Столица, 2002, 27 марта. / Nyaga L. Muzykal'nyy privet v Ameriku. Kompozitoru, skripachu i pedagogu 80 let. In: Stolitsa, 2002, 27 marta.

Об этнографической карте Европейской России Петра Кёппена. СПб.: Издательство Русского географического общества, 1852. 40 с. / Ob etnograficheskoy karte Yevropeyskoy Rossii Petra Koppena. SPb.: Izdatel'stvo Russkogo geograficheskogo obshchestva, 1852. 40 s.

Очерк истории, нравов и языка (Из сочинения Когалничана) (Статья первая). În: Северная пчела

(Газета политическая и литературная), № 75, 2 апреля, 1838, с. 299. / Oчерk istorii, nравov i yazyka (Iz sochineniya Kogalnichana) (Statya pervaya). In: Severnaya pchela (Gazeta politicheskaya i literaturnaya), № 75, 2 aprelya, 1838, s. 299.

Очерк истории, нравов и языка (Статья вторая). În: Северная пчела (Газета политическая и литературная), № 77, 8 апреля, 1838, с. 303. / Oчерk istorii, nравov i yazyka (Statya vtoraya). In: Severnaya pchela (Gazeta politicheskaya i literaturnaya), № 77, 8 aprelya, 1838, s. 303.

Столяр З. Георгий Няга. Кишинев, 1973.

Столяр З. Потомок лэутаров. În: Кодры, № 3, 1972, с. 150-152. / Stolyar Z. Potomok leutarov. In: Kodry, № 3, 1972, s. 150-152.

Столяр З. Страницы молдавской музыки. Кишинев: Литература артистикэ, 1983. 142 с. / Stolyar Z. Stranitsy moldavskoy muzyki. Kishinev: Literatura artistike, 1983. 142 s.

Узун Е. Молдова. Опера. Балет. История. Персоны. Премьеры. Кишинев, 2019. 75 с. / Uzun E. Moldova. Opera. Balet. Istoriya. Persony. Premyery. Kishinev, 2019. 75 s.

Svetlana Procop (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Светлана Прокоп (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Svetlana Procop (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Philology, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: svetlanaprocop@ich.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6928-4828>